

חלוקת השלל של דוד (שמ"א ל')

מבוא והצגת השאלה

פרק ל' בשמואל א מתאר מלחמה של דוד ואנשיו כנגד העמלקים שפשטו על צקלג, לקחו בשבי את משפחותיהם של אנשי דוד ובזזו את רכושם, בזמן שהם לא היו במקום. בפרק זה מסופר גם על הוויכוח שפרץ בשובם מן המלחמה בנוגע לאופן הראוי של חלוקת השלל.

פרק זה מציג שלב חשוב בביסוס מנהיגותו של דוד עוד לפני מינויו כמלך באופן רשמי. ההצלחה המנהיגותית של דוד בפרק זה איננה רק בהנהגת המערכה הצבאית והדתית נגד העמלקים,¹ אלא גם בהתמודדותו מול אנשיו שלו. לאחר הניצחון מול העמלקים החליט דוד, בניגוד לדעת אנשיו, שלא רק האנשים שלחמו בפועל יזכו בשלל, אלא אף היושבים על הכלים. מנהיגותו של דוד בולטת במיוחד בהשוואה לשאול, שנכנע ללחץ בני עמו שוב ושוב.

ההחלטה של דוד, שאותה השליט על אנשיו ואף קבע לדורות, נקבעה בעקבות הדיון הציבורי שעלה ביחס לשלל המלחמה שנלקח מן העמלקים. בדברים שלהלן ברצוני לבחון את טיב הוויכוח בין דוד לבין מתנגדיו, להבין מה בדיוק תיקן דוד בעת זו, וכיצד סיפור זה מתייחס לסיפורים קודמים של חלוקת שלל.²

כדי להבין את הפסוקים הללו נקדים כי המלחמה של דוד ואנשיו נגד העמלקים החלה כאשר חזרו מניסיון (מדומה) לצאת למלחמה יחד עם פלשתים נגד ישראל (פרק כ"ט). כאשר חזרו דוד ואנשיו משדה הקרב הם גילו כי העמלקים שרפו את עירם

* הפניה סתמית במאמר זה מכוונת לשמואל א.

1. על הניגודים – במיוחד בתחום ההנהגה – בין שאול לבין דוד המתגלים בחטיבת סיפורים זו ראו: מ' גרסיאל, 'המלך שאול במצוקתו, בין שמואל הנביא ובין בעלת האוב (שמ"א כח 3-25)', **עיוני מקרא ופרשנות** ו, תשס"ג, עמ' 25-33. על דבריו יש להוסיף את ההבחנה בין שאול לדוד בכל הקשור לשאלה בה', תחום ששאל נכשל בו שוב ושוב ודוד הצטיין בו. ראו גם: מדרש תהילים כז ב, מהד' בובר עמ' 222-223.

2. על מנהגי חלוקת שלל במזרח הקדום בהשוואה לעקרונות העולים מפרשתנו ומפרשיות נוספות במקרא, ראו: D. Algavish, 'The Division of the Spoils of War in the Bible and in the Ancient Near East', *ZAR* 8, 2002, pp. 242-273. חלק מן הרעיונות שיוצגו להלן רמוזים כבר במאמרו.

ולקחו את בני משפחותיהם ואת רכושם (ל', ג-ה). דוד ואנשיו יצאו למרדף אחר העמלקים. בפועל חלק מהאנשים נלחמו בפלשתים, וחלקם עצרו בדרך:

וַיֵּלֶךְ דָּוִד הוּא וְשֵׁשׁ מְאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל הַבְּשׂוֹר וְהַנּוֹתָרִים עָמְדוּ. וַיִּרְדֹּף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע מְאוֹת אִישׁ וַיַּעֲמְדוּ מֵאֲתֵימַי אִישׁ אֲשֶׁר פָּגְרוּ מֵעֵבֶר אֶת נַחַל הַבְּשׂוֹר (שם, ט-י).

כאשר חזרו הלוחמים מן המלחמה פרץ ויכוח בנוגע לשלל:

וַיָּבֹא דָוִד אֶל מֵאֲתֵימַי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּגְרוּ מִלִּקְחַת אֲחֵרֵי דָוִד וַיְשִׁיבֵם בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיִּצְאוּ לִקְרֹאת דָּוִד וּלְקִרְאֵת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם. וַיַּעַן כָּל אִישׁ רָע וּבִלְיַעַל מִהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִמּוֹ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר לֹא הָלְכוּ עִמִּי לֹא נָתַן לָהֶם מִהַשָּׁלַל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ כִּי אִם אִישׁ אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיִּנְהֲגוּ וַיִּלְכּוּ. וַיֹּאמֶר דָּוִד לֹא תַעֲשׂוּ כֵן אַחֲרַי אֶת אֲשֶׁר נָתַן ה' לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֶתָּנוּ וַיִּתֵּן אֶת הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדוֹ. וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לְדַבֵּר הַזֶּה כִּי כַחֲלֶק הֵיכָד בְּמִלְחָמָה וְכַחֲלֶק הַיָּשֵׁב עַל הַכְּלָיִם יַחְדָּו יַחֲלִקוּ. וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וַמְעַלָּה וַיִּשְׁמָה לַחֶק וּלְמִשְׁפָּט לְיִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה (שם, כא-כה).

לאחר ההחלטה בדבר חלוקת השלל, הכתוב מתאר כיצד שלח דוד עוד מן השלל לערים מרכזיות בנחלת שבט יהודה:

וַיָּבֹא דָוִד אֶל צִקְלָג וַיִּשְׁלַח מִהַשָּׁלַל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרַעְהוּ לְאֹמֶר הִנֵּה לָכֶם בְּרִכָּה מִשָּׁלַל אֲבִי ה'. לְאֲשֶׁר בְּבֵית אֵל... וְלְאֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וְלְכָל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִתְהַלַּךְ שָׁם דָּוִד הוּא וְאֲנָשָׁיו (שם, כו-לא).

בדברים שלהלן אנסה לברר את הבסיס למחלוקת שבין דוד לבין אנשיו. יש להבין, מצד אחד, מדוע הכתוב מגדיר את בני הפלוגתא של דוד כ"כָּל אִישׁ רָע וּבִלְיַעַל", ומהו הבסיס לטענתם שלאנשים "אֲשֶׁר לֹא הָלְכוּ עִמִּי" לא יינתן שלל, אלא רק את נשותיהם ובניהם. מצד שני, יש להבין את טענות הנגד של דוד: א. "אֶת אֲשֶׁר נָתַן ה' לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֶתָּנוּ וַיִּתֵּן אֶת הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדוֹ"; ב. "כִּי כַחֲלֶק הֵיכָד בְּמִלְחָמָה וְכַחֲלֶק הַיָּשֵׁב עַל הַכְּלָיִם יַחְדָּו יַחֲלִקוּ". לאחר שתובן המחלוקת בין דוד לאנשיו, יובן ממילא גם מה הייתה בדיוק התקנה שתיקן דוד "מֵהַיּוֹם הַהוּא וַמְעַלָּה".

הסברים על סמך הטענות המפורשות של דוד – טענה דתית וטענה מוסרית

רוב הפירושים ביחס לטיב הוויכוח בין דוד ללוחמים ולטיב התקנה שתיקן מתייחסים לטענות המפורשות המובאות במסגרת הסיפור עצמו. פירושים אלו מסבירים בעיקר את שתי הטענות בתגובת דוד לאנשי הבליעל³. הם מתייחסים לטענה הדתית שטוען

3. יש לשים לב כי בתוך שתי הטענות הללו מופיעות התייחסויות ערכיות-רגשיות: "לֹא תַעֲשׂוּ כֵן אַחֲרַי" ו"וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לְדַבֵּר הַזֶּה".

דוד: "אֲשֶׁר נָתַן ה' לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֶתְנֵנוּ וַיִּתֵּן אֶת הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיַדְנוּ", או לטענה המוסרית: "כִּי כִחַלְקָה הִירָד בְּמִלְחָמָה וּכְחַלְקָה הֵיטֵב עַל הַכֹּלִים יַחְדָּו יַחַלְקוּ".

נתחיל עם הטענה המוסרית. לפי פסוק כד תיקן דוד ששלל המלחמה יחולק בין הירודים למלחמה ליושבים על הכלים. בתחילת הפרק נאמר על אנשים אלו "וְהַנּוֹתְרִים עִמָּדוֹ" (פס' ט), והם מתוארים כאנשים "אֲשֶׁר פָּגְרוּ מֵעֵבֶר אֶת נַחַל הַבְּשׂוֹר" (פס' י). מתיאורים אלו ניתן להבין כי מאתיים האנשים שנותרו מאחור עשו זאת מחוסר בררה, מעייפות ומלאות.⁴ עם זאת, הגדרתם בדברי דוד כ'יושבים על הכלים' עשויה לייחס להם תפקיד במהלך המלחמה.⁵ ההבנה כי מאתיים האנשים נשארו מאחור לצורך מטרה מבצעית ולא רק מחוסר כוח, עשויה להתברר על רקע ההשוואה בין מלחמה זו של דוד בעמלק לבין תיאור ההכנות של דוד למלחמה בנבל.⁶ גם שם מופיעים ארבע מאות לוחמים בפועל, יחד עם מאתיים איש שיושבים על הכלים:

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאַנְשָׁיו חָגְרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ גַם דָּוִד אֶת חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ אַחֲרָיו דָּוִד כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וּמֵאוֹתֵים יָשְׁבוּ עַל הַכֹּלִים (כ"ה, יג).

בעקבות כך, פרשנים שונים מייחסים תפקידים מבצעיים שונים למאתיים האנשים שנשארו בנחל הבשור. לפי מספר פרשנים, חיילים אלו שמרו על הכלים "כדי להקל על אלה שהלכו עמו לרדוף".⁷

לפי אברבנאל החיילים אף שמרו על נתיבי המילוט:

4. ראו: רד"ק על אתר; י' קיל, **פירוש דעת מקרא לספר שמואל א**, ירושלים תשמ"א, עמ' רצה; ג' גליל, **עולם התנ"ך – שמואל א**, תל אביב 1996, עמ' 225. עייפות זאת מוסברת היטב על סמך הרקע לסיפור. כזכור, המרדף אחרי העמלקים התרחש לאחר שדוד יצא עם אנשיו להילחם, כביכול, יחד עם צבא הפלשתים כנגד ישראל ונשלח הביתה אחר כבוד. הליכת דוד ואנשיו עם הפלשתים הייתה כרוכה בכמה ימי מסע הלך וחזור לאזור הגלבוע, ואין פלא אפוא שרבים מן האנשים היו עייפים. אמנם, יש לציין את דעתו יוצאת הדופן של ר"י כספי (על אתר), שמאתיים האנשים נמנעו מלעבור את נחל הבשור בשל פחד מהמלחמה: "עשו עצמם כפגרים מתים, כי לא רצו לעבור כי נפל לבם".

5. פירוש הביטוי 'יושב על הכלים' איננו חד-משמעי. פירוש המילה 'יושב' כאן הוא ככל הנראה להתעכב (F. Brown et al., *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford) 1972, p. 442; W. Gesenius, *A Hebrew and English Lexicon to the Old Testament*, London 1872, p. 372. השוו: בראשית כ"ד, נה; שופטים י"ט, ד; שמ"ב י', ה ועוד רבים). ניתן לומר כי האנשים התעכבו יחד עם הכלים כדי לשמור עליהם, אך הדבר איננו מוכרח מהלשון, ואפשר ש'על הכלים' פירושו שהתעכבו יחד עם הכלים באותו מקום.

6. ראו לדוגמה: אלגביש (לעיל, הערה 2), עמ' 263.

7. קיל (לעיל, הערה 4), עמ' רצט; ראו גם: ר"י קרא על אתר; מ"צ סגל, **ספרי שמואל**, ירושלים 1964, עמ' כז; ש' בר-אפרת, **מקרא לישראל – שמואל א**, ירושלים-תל אביב תשנ"ו, עמ' 365. השוו: רש"י בראשית י"ד, כד.

ועוד הודיע הכתוב הזה שברצון דוד ובמאמרו נשארו שמה, ולכן אמר 'וישיבם', ר"ל אשר הושיב דוד אותם בנחל הבשור. וידמה שהיה על אותו הנחל הר גבוה ותלול ומסוכן להעברת עם רב בנחל, כי אם יבואו מהאויבים ויעמדו על הנחל מלמעלה בראש ההר אשר עליו לא יעבור איש בנחל, כי יפילו עליהם אבנים עד אבוד אותם, ומפני זה בחר דוד שהמאתים איש ישארו שמה באותו מקום מההר המסוכן כדי שישמרו אותו ויהיו להם מבצר משגב ולא יבואו האויבים להשגב בו, ויהיה נקל עם זה להם ההעברה בנחל בשוכם מהרדיפה...⁸

לפי פירושים אלו, הוויכוח בין דוד לבין הלוחמים היה בנוגע למעמד 'תומכי הלחימה'. לפי הלוחמים, רק מי שלחם בפועל רשאי לקחת מן השלל, ואילו דוד סבר שכל מי שהיה חלק מן המאמץ המלחמתי יקבל את חלקו בשלל.⁹ פרשנים אחרים נותנים את הדעת על כך שדוד מקדים לטענה המוסרית גם טענה דתית-אמונית אודות סיבת הניצחון במלחמה.¹⁰ כך מפרש רלב"ג:

'כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו' – אמר להם לאמת שאין ראוי שיעשה כמו שאמרו, לפי שאין זכות האדם בשלל מפני הסתכנו בירידה אל המלחמה, כי אשר ירד אל המלחמה ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדי' למלחמה, ואף על פי שאינו מסתכן שם, וזה דבר מבואר. ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמ', מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר אלהי בזכות כלנו אשר הלכו ואשר נשארו (רלב"ג על ל', כד).¹¹

8. **פירוש דון יצחק אברבנאל על נביאים ראשונים**, ירושלים תשט"ו, עמ' שג (על שמ"א ל', כא, ד"ה ויבא דוד וגו').
9. ראו: אלגביש (לעיל, הערה 2), עמ' 264. עם זאת, ראו לעיל, הערה 5.
10. פירוש נוסף, שהוא שילוב מסוים של שני ההיבטים (האמוני-דתי והמוסרי) איננו מתמקד בתפקיד המבצעי של מאתיים האנשים שנותרו מאחור אלא בתפקידם הרוחני. וכך מפרש מלבי"ם שהאנשים שנותרו מאחור סייעו למלחמה בתפילה ויותר מכך, בהפגנת האמונה שלה' המלחמה: "כי אלה שישבו על הכלים ולא רדפו אחר האויב, מגודל בטחונם בישועת ה' שיציל את שלהם בלא שום רדיפה הלא זכותם גדול יותר מאלה שרדפו ולא בטחו באופן זה, ובודאי אחר שהיושבים על הכלים לא לבד שלא התיאשו כדבריכם כי בטחו בה', כי נהפוך הוא שבזכותם כי רב עשה ה' לנו כל זאת" (שמ"א ל', כג) ובהמשך (על פסוק לה): "שכפי זה אין הבדל בין הלוחם ובין היושב על הכלים ומתפלל...". לפי מלבי"ם, ליושבים על הכלים היה חלק חשוב במלחמה מבחינה רוחנית, ולכן מבחינה מוסרית ראוי לתת להם מהשלל. ראו גם דבריו על במדבר ל"א, כז.
11. השו" גם: P.K. McCarter, *I Samuel, Anchor Bible*, New York 1980, p. 436. עצם ההיתר לקחת שלל במלחמה מוסבר במקרא בכך שה' הוא המעניק את הניצחון. ראו: דברים כ', יד, וכן אלגביש (לעיל, הערה 2), עמ' 257. גם בר-אפרת (לעיל, הערה 7) מתייחס לשילוב של שני הטיעונים יחד: הן בדבר ערכם של היושבים על הכלים לצורך ההצלחה במלחמה, הן הטיעון הרוחני שההצלחה היא מידי שמים.

הסברים על סמך התקדימים המשפטיים של חלוקת שלל במקרא – טענות משפטיות

לעומת הפירושים הללו, המפתחים את הטענות של דוד ומציגים את הטיעונים המוסריים והדתיים של דוד לאנשיו, פירושים אחרים מפתחים את הקשר בין פרשה זו לבין פרשיות אחרות של חלוקת שלל, וממילא מפרשים אחרת את טענות דוד. פירוש כזה, המתייחס לטיב חלוקת השלל בין חלקי העם, ניתן למצוא בדברי חז"ל.¹² חכמים מצאו תקדים משפטי בתורה להנהגה זו של דוד. הם קושרים בין סיפור זה לבין הסיפור של אברהם במלחמה נגד ארבעת המלכים. כאשר מלך סדום מציע לאברהם את השלל, אברהם מסרב לקבל את השלל לעצמו ואומר:

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִימְתִּי יָדִי אֶל ה' אֵל עֲלִיּוֹן קִנְהַ שְׁמַיִם וְאָרֶץ. אִם מְחוּט וְעֵד שְׂרוּךְ נֶעַל וְאִם אֶקַח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשִׂיתִי אֶת אַבְרָם. בְּלַעְדִּי רַק אֲשֶׁר אֶכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֶלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עֲנֵר אֲשֶׁכֶל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם (בראשית י"ד, כב-כד).

וכך כתוב בבראשית רבה:

'בלעדי רק אשר אכלו' וגו' (בראשית י"ד, כד) – הה"ד 'ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמנו לא נתן להם מהשלל וגו' ויאמר דוד לא תעשו כן אחי וגו' כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ויהי מהיום ההוא ומעלה ושימה לחק' (שמ"א ל', כב-כה). אמר ר' יהודה: והלאה אין כת' כאן אלא 'ומעלה'. ממי למד? מאברהם זקינו שאמר 'בלעדי רק אשר אכלו' וגו'.¹³

קביעתו של אברהם שגם ענר, אשכול וממרא שהלכו עם אברהם ראויים לקבל את חלקם, הובנה בידי רבי יהודה כקביעה כי אף בעלי הברית ראויים לקבל חלק מן השלל. ישנה מחלוקת פרשנים לגבי תפקידם של בעלי הברית הללו. חלק מהפרשנים מתבססים על הדברים שאברהם אומר על ענר, אשכול וממרא – "וְחֶלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי", ולומדים מכאן שהם יצאו להילחם בפועל או לשמור

12. ישנה מחלוקת כללית בחז"ל בנוגע לשאלה עד כמה ניתן להקיש מן החוקים לסיפורים ולהפך. לפי חלק מן השיטות, המקרא כולו הוא מקשה אחת, וכל סיפור בתורה או בנביאים יכול להתפרש על פי החוק, וממילא יש לחפש בחוקי התורה את התקדים למעשה שבסיפור. לעומת זאת, לדעת חכמים רבים אחרים, אין קשר בין החלק החוקי בתורה לבין הסיפורים בנביאים ואין לחפש הסבר בתורה למעשים המסופרים בנביאים אלא יש לפרשם מתוך הסיפור עצמו. למחלוקת זו הקדשתי את עבודת הדוקטורט שלי: **יחסי חוק וסיפור במקרא, ספר שמואל א' כמקרה בוחן**, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשע"ב. שני המדרשים שהובאו כאן הם חלק מן המגמה הרואה קשר מהותי בין החלק החוקי והסיפורי במקרא.

13. פרשה מג ט, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 424.

על הכלים.¹⁴ ברם, נראה כדעת אברבנאל שמצביע על כך שהכתוב מציין במפורש שאברהם לקח אתו רק את חניכיו ילידי ביתו ("וַיִּקַּח אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ... וַיַּחֲלֶק עֲלֵיהֶם לְיֵלָה הוּא וַעֲבָדָיו" – שם, יד-טו). כמו כן, הכתוב מקדים להסביר את תפקידם של ענר, אשכול וממרא (שם, יג): "וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי וְהוּא שָׂכַן בְּאֵלְנֵי מְמָרָא הָאֲמָרִי אַחֵי אֶשְׁכּוֹל וְאַחֵי עֵנֶר וְהֵם בְּעַלֵי בְרִית אַבְרָם". לפי פסוק זה, נראה שאברהם יכול היה לצאת למלחמה מכיוון שמקום מושבו היה אצל בעלי בריתו.¹⁵ כן כותב אברבנאל: "ונשאר ביתו ומקנהו אצלם בשמירתם".¹⁶

על פי דרכו של אברבנאל יש להסביר שאברהם מבחין בין שני חלקים שונים שהוא לוקח מהשלל. חלק אחד הוא "אֶשְׁכּוֹל וְאֶבְרָם הַנְּעָרִים", כלומר האוכל שנאכל מתוך השלל במהלך המאמץ המלחמתי כדי לאפשר את הלחימה. חלק אחר יש להפריש עבור ענר, אשכול וממרא ("הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם") כדי לגמול להם על ההליכה המשותפת בחיים ("אֶשְׁכּוֹל הֶלְכוּ אִתִּי"), אשר אפשרה לאברהם לצאת למלחמה.¹⁷

בעל מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב)¹⁸ קושר את שני הסיפורים הללו לסיפור נוסף, והוא סיפור המלחמה במדיין.¹⁹ תופעה דומה מופיעה לדעתו בסיפור חלוקת השלל במלחמת מדיין בימי משה:

14. כך ספורנו וחזקוני (שם, יג), וכן J. Skinner, *Genesis, ICC*, Cambridge 1910, p. 266.
 15. כפי שמציין מ' ויינפלד, מספר בריתות נכרות בין האבות לבין שכניהם. כך למשל אברהם ויצחק כרתו ברית עם אבימלך (בראשית כ"א, כב; כ"ו, כו) ויעקב עם לבן (שם ל"א, מד). ברית זו הייתה הסדרת יחסים באופן משפטי. אפשר שכריתת הברית קשורה למעמדם של האבות כנוודים חסרי נחלה בתקופה זו (פ' ארצי). לשתי דעות אלו ראו: **עולם התנ"ך – בראשית**, תל אביב 2002, עמ' 105.

16. **פירוש דון יצחק אברבנאל על התורה**, ירושלים תשכ"ד, עמ' ר (על בראשית י"ד).
 17. במקרא מתוארים מספר מקרים שבהם חלק מן השלל ניתן כשכר למי שעשה מעשה טוב או מועיל. כך לדוגמה ביחזקאל (כ"ט, ט-כ): "לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הַנְּנִי נָתַן לְנְבוּכַדְרֶאֱצַר מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם וְנָשָׂא הַמֶּנֶה וְשָׁלַל שְׁלָלָה וּבָזָז בָּזָה וְהִיתָה שְׂכָר לְחִילוֹ. פְּעֻלְתּוֹ אֲשֶׁר עָבַד בָּהּ נִתְּתִי לוֹ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר עָשָׂו לִי נְאֻם אֲדֹנָי ה' ". השוו גם: ישעיהו נ"ג, יב.
 ר"י אברבנאל עצמו סבור כי המילים "אֶשְׁכּוֹל הֶלְכוּ אִתִּי" מתייחסות לנערים שיצאו למלחמה: "ויהיה לפי זה 'וחלק' מושך עצמו ואחר עמו, כלומר 'חלק האנשים' החניכים אשר הלכו אתי 'וחלק ענר אשכול וממרא' כלם 'יקחו חלקם'".

18. מדרש זה יחסית מאוחר (מתחילת תקופת הראשונים). הוא חובר בידי ר' טוביה בן אליעזר, בן המאה האחת עשרה.

19. כך גם דעת י' מילגרום, **עולם התנ"ך – במדבר**, תל אביב 2002, עמ' 181, והוא מציין שכך היא גם ההלכה במגילת המקדש של כת מדבר יהודה. ראו גם: B.A. Levine, *Numbers 21-36, The Anchor Bible*, New York 2000, p. 459; G.B. Gray, *Numbers, International Critical Commentary (ICC)*, Edinburgh 1986, p. 423; "יש ליכט, ערך 'מלחמה', **אנציקלופדיה מקראית** ד, ירושלים תש"ל, טור 1060. פרשנים אחרים עמדו על ההבדל המהותי בין המלחמות, ועל ייחודה של מלחמת מדיין. ראו לדוגמה: רמב"ן על במדבר ל"א, כח; ספורנו שם, כז; מלבי"ם שם, כו;

חלוקת השלל של דוד (שמ"א ל')

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. שָׂא אֶת רֹאשׁ מִלְקוֹחַ הַשְּׂבִי בְּאֶדְם וּבִבְהֵמָה אֹתָהּ וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה. וְחֻצִית אֶת הַמִּלְקוֹחַ בֵּין תַּפְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיְצָאִים לְצַבָּא וּבֵין כָּל הָעֵדָה (במדבר ל"א, כה-כז).

פסוקים אלו, וכן הפסוקים ביחס לאברהם, אינם מציגים חלוקה שווה בין הלוחמים לשאר העדה,²⁰ ועם זאת הם מלמדים על חלוקה מסוימת של השלל בין הלוחמים ליושבים בעורף. אף במקרה זה לא לכל חלקי העם היה תפקיד של לחימה. גם כאן הישארות העם במחנה אפשרה את היציאה למלחמה של הלוחמים הנבחרים (אלף למטה), ובנוסף העם היה שותף בהצדקת המלחמה הזו ועמד מאחוריה, שכן הלוחמים נקמו את "נְקַמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶת הַמְדִיָּנִים" (שם, ב).²¹ מכל מקום, תפקיד העם בוודאי היה קטן יותר מזה שמיוחס לאנשי דוד בפירושים שהוצגו לעיל. כך מופיע הקישור של שלוש הפרשות הללו בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב):

'בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם' (בראשית י"ד, כד) – זה הוא שמצינו בדוד דכתיב 'ויהי מן היום ההוא ומעלה' (שמ"א ל', כה). א"ר יהודה: והלאה אין כתיב כאן, אלא 'ומעלה'. ממי למד? מאברהם זקנו, שנאמר 'בלעדי רק אשר אכלו הנערים'. וכן אמר דוד: 'כחלק היוצאים במלחמה וכחלק היושבים על הכלים יחדו יחלוקו' (שם, כד). וכן מצינו בתורה, דכתיב 'וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה היוצאים בצבא ובין כל העדה' (במדבר ל"א, כז). ומה שעשה דוד מן התורה עשה, ומה שכתוב 'וישימה דוד לחוק' (שמ"א ל', כה), כי נשתכחה מצוה זו וחידישה הוא ונקראת על שמו. למדנו כל המחדש דבר שנהיה ונשתכח, בהתחדשו נקראת על שמו, כי ענר אשכול וממרא לא הלכו במלחמה, דכתיב 'וירק את חניכיו ילידי ביתו', ואלו היו בעלי בריתו ונטלו חלקם.²²

- אברבנאל (לעיל, הערה 8), עמ' שד (על שמ"א ל', כד); ד' סבתו, 'מלחמת מדיין', **מגדים** מה, תשס"ז, עמ' 31-47; ש' רוזנפלד, 'חלוקת שלל וביזה במלחמות ימינו', **תחומין** כג, תשס"ג, עמ' 55.
20. אמנם חוצים את השלל, ברם כל מחצית מתחלקת בין מספר אחר של אנשים. כמו כן, המכס שה' דורש להפריש מכל חלק הוא אחר (שם, פסוקים כח ואילך).
21. ראו לדוגמה דברי ספורנו (במדבר ל"א, כז): "וחצית את המלקוח" – מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כולם, רצה שיתקיים בכלם 'ואכלת את שלל אויביך' (דברים כ', יד), כענין דוד בשלל עמלק כאמרו 'הנה לכם ברכה משלל אויבי ה' (שמ"א ל', כו)". יש לשים לב שספורנו משווה בין חלוקת השלל במלחמת מדיין לנתינת מהשלל לערים השונות ביהודה בשמ"א ל'.
22. מדרש פסיקתא זוטרתא לבראשית י"ד, כד. השו' מדרש אגדה (מהד' בובר) לבמדבר ל"א כו: "ש' שא את ראש מלקוח וגו' וחצית את המלקוח" – בזה המקום צוה הקב"ה לעשות כשם שעשה אברהם שאמר 'ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם' (בראשית י"ד, כד) אעפ"י שלא היו עמו, כמו שאמר דוד 'כי כחלק היורד במלחמה' וגו' (שמ"א ל', כד), ולפי שעשה כן צוה הקב"ה ליתן מכס קטן, אבל השאר שלא הלכו צוה ליתן אחד מחמשים בתרומה".

ר' יהודה בבראשית רבה קושר בין שני סיפורי חלוקת השלל: של אברהם ושל דוד. בעל הפסיקתא זוטרתא מוצא את המכנה המשותף של שני הסיפורים הללו אף בסיפור מלחמת מדיין. בשלושת הסיפורים הללו נמצא העיקרון של חלוקת השלל בין הלוחמים לבין בעלי הברית (בעורף). לפי פירוש זה, מאתיים האנשים של דוד היו מקבלים את חלקם אף אילו נשארו בצקלג כדי לשמור על המחנה. עם זאת, בסיפור זה לא נשאר מחנה לשמור עליו, ומאתיים האנשים נשארו עם הכלים.²³

פירוש זה שונה מן הפירושים הקודמים הן בתוקף שהוא מעניק להחלטה של דוד, הן במשמעות המעשית של החלטה זו. לפי פירושים אלו, הטענה השנייה של דוד לא הייתה (רק) טענה מוסרית שהוא חידש, אלא טענה משפטית שהסתמכה על תקדימים מן התורה. במיוחד לפי הפסיקתא זוטרתא, זה לא היה רק תקדים מעשי של אחד מאבות האומה אלא גם מצווה מפורשת. בנוסף, לפירוש זה משמעות משפטית-מעשית אחרת מן הפירושים הקודמים. פירוש זה מחיל את עקרון חלוקת השלל לא רק על תומכי לחימה אלא על כלל בעלי הברית המשותפים לקבוצה הלוחמת. גם מבחינת המתודה הפרשנית פירוש זה שונה, שכן אין הוא מתמקד רק בהבנת הטענות העולות מן הסיפור עצמו, אלא הוא פונה לסיפורי חלוקת שלל נוספים כדי להבין טוב יותר את הסיפור שעומד בפנינו.

הצעה חדשה לפירוש – הבנה אחרת של התקדים המשפטי והמוסרי

ברצוני להציע פירוש נוסף, המבוסס באופן אחר על ההשוואה בין הסיפור של דוד לסיפור של אברהם בסדום ועל הבנה אחרת של האופי התקדימי של סיפור זה.²⁴

23. אפשר שעיקרון דומה מופיע גם בדברי יהושע לבני ראובן, גד וחצי שבט המנשה. לפני ששלח את החלוצים חזרה לנחלתם אמר יהושע: "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לְאֹמֶר בְּנֵי־כְסִים רַבִּים שׁוּבוּ אֶל אֶהְלִיכֶם וּבְמִקְנֵה רַב מֵאֵד בְּכֶסֶף וּבְנִחְשֵׁת וּבְבָרָזַל וּבְשִׁלְמוֹת הַרְבֵּה מֵאֵד חֲלְקוּ שְׁלַל אֲבִיכֶם עִם אֲחִיכֶם" (יהושע כ"ב, ח). את דברי יהושע ניתן לפרש לפי ההנחה שהשלל מתחלק בין הלוחמים לשומרים, ולפיכך בני מנשה (ולפי פירוש זה הכוונה גם לראובן ולגד) נתבקשו להתחלק עם אחיהם שנשארו לשמור על הנשים והטף (כך רש"י ובעלי המצודות). אפשר גם לפרש שהם נתבקשו לחלק את השלל עם אחיהם לגורל (בני ראובן וגד – רד"ק ומלבי"ם) או עם אחיהם הביולוגים (החצי השני של מנשה – אברבנאל), ומכאן שחלוקת השלל איננה בין הסוגים השונים של הלוחמים, אלא בין בעלי ברית היסטוריים או אסטרוטגיים.

24. רמזים לפירוש זה נמצאים אצל מלבי"ם, אם כי הוא דוחה את הפירוש; ראו להלן, הערה 33, וראו גם פירוש אור החיים לבראשית י"ד (להלן, הערה 27). ראו גם: אלגביש (לעיל, הערה 2), עמ' 262-265, וכן: י' בן-נון, 'שלל מלחמה בישראל', דף קשר ישיבת הר עציון 247, תש"ן; י' מדן, 'עמלק', בתוך: א' בזק (עורך), על דרך האבות – שלושים שנה למכללת יעקב הרצוג, אלון שבות תשס"א, עמ' 369.

הפירושים שהוצגו לעיל התמקדו בטענות של דוד, אולם בפירוש זה ברצוני להתמקד דווקא בטענתם של בני הבלייעל.²⁵

בני הבלייעל טוענים: "יַעַן אֲשֶׁר לֹא הִלְכוּ עִמִּי לֹא נָתַן לָהֶם מִהַשְׁלָל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ כִּי אִם אִישׁ אֶת אֶשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וְיִנְהֲגוּ וַיִּלְכוּ" (פס' כב). בני הבלייעל מבחינים בין השלל (הרכוש) לבין האנשים. לדעתם, ניתן להחזיר את השבויים שהצילו למשפחותיהם, אולם אין להחזיר להם את השלל.

טענה דומה נשמעת מפיו של מלך סדום בדבריו לאברהם: "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ סְדוֹם אֶל אַבְרָם תָּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהַרְכָּשׁ קַח לָךְ" (בראשית י"ד, כא). כלומר, בני הבלייעל, כמו גם מלך סדום,²⁶ סבורים כי יש הבדל בין הנפש לבין הרכוש. הרכוש צריך ללכת לכובש במלחמה, למרות הציפייה שהנפש תוחזר למשפחה. אפשר שתגובת אברהם למלך סדום היא שמלמדת אותנו על טיב תגובת דוד לבני הבלייעל. אברהם טוען כי לקיחת השלל תהיה התעשרות על חשבון מלך סדום: "אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוּךְ נֶעַל וְאִם אָקַח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשֵׂרְתִּי אֶת אַבְרָם" (שם, כג). כלומר, מבחינת אברהם, הן הנפש הן הרכוש שייכים למלך סדום.²⁷ אמנם אברהם היה סבור שאת חלק הלוחמים יש לשלם מתוך השלל, שכן הם עזרו להשיבו, וכן יש לגמול למי שאפשר את היציאה למלחמה, אך השלל בהגדרתו שייך לבעליו המקוריים.²⁸ נראה שהתפיסה המוסרית

25. עצם הכינוי 'בני בלייעל' מבטא עמדה מוסרית ודתית שלילית מאוד של הטקסט ביחס לאנשי דוד. מלבי"ם (ל', כב) מסביר: "וקראם איש רע ובליעל, שמצד שהעיוז לדבר נגד דוד, היה פורקי עול עשרה, ומצד שרעה עינים באחיהם היו רעים".

26. גם סיפור פילגש בגבעה היוצר קשרים הדוקים עם סיפור אנשי סדום, מכנה את הגיבורים הרעים בסיפור 'אנשי בליעל' (שופטים י"ט, ט, כב; כ', יג).

27. פירוש דומה, אם כי הפוך, מציע ר' חיים בן עטר בפירושו **אור החיים** לבראשית י"ד, כא-כג. לדעתו הקביעה כי הרכוש שייך לסדום היא עמדתו של מלך סדום, ואברהם היה מוכן להסכים לה רק כדי שמלך סדום לא יגיד שהוא העשיר את אברהם. לפי דבריו, וכן לפי הפירוש שיוצג להלן, ניתן להבין את ההבדל בין יחסו של אברהם לשלל של סדום ליחסו לרכוש שקיבל במצרים. לפי רש"י (וכן לפי רמב"ן, חזקוני ואברבנאל), אברהם לא רצה לקחת מרכוש סדום שכן ה' הבטיח להעשירו. עם זאת, אברהם יצא ברכוש גדול על חשבון מלך מצרים (ואבימלך), ושם לא נשמעה טענה דומה. נראה שההבדל בין שני הסיפורים הוא שמלך מצרים נתן לאברהם את הרכוש במתנה, ואילו בסיפור המלחמה הרכוש נבזז מאת סדום ואברהם השיג אותו בחזרה. בתודעת אברהם (ולפי בעל **אור החיים** – בתודעת מלך סדום), הוא לא זכה בשלל המלחמה אלא הציל את השלל עבור אנשי סדום (ולפי **אור החיים**, ויתור על הרכוש על ידי מלך סדום לא היה במתנה אלא מתוך התרצות וויתור לאברהם).

28. רמב"ן (בראשית י"ד, כ) כותב שאברהם החזיר למלך סדום גם את הרכוש של עמורה על מנת שישבו לבעליו.

העומדת בבסיס דברי אברהם, שרכוש מוצל שייך לבעליו המקוריים, היא התפיסה המוסרית העומדת בבסיס דברי דוד.²⁹

ההבנה כי הרכוש המוחזר שייך לבעליו הקודמים עולה כבר בתוך ניסוח דברי בני הבליעל. בני הבליעל מתייחסים לשלל **שהצילו**. אחד המובנים המרכזיים של הצלה במקרא הוא חילוץ דבר מה שנלקח בכוח (או בערמה) והחזרתו לבעליו החוקיים.³⁰ שורש זה (נצ"ל) מופיע עוד ארבע פעמים במהלך פרק ל'. על תוצאת הקרב עם הפלשתים מסופר: **"וַיִּצֵל דָּוִד אֶת כָּל אֲשֶׁר לָקְחוּ עִמָּלֶךְ וְאֶת שְׁתֵּי נַפְשֵׁי הַצִּיל דָּוִד"** (פס' יח). כלומר, פעולת ההצלה מבחינת דוד חלה הן על הנשים (הנפש) הן על השלל (הרכוש). יש להוסיף כי מטרת המלחמה כמלחמת הצלה מודגשת בתשובה שנתן ה' לשאלת דוד אם לצאת ולרדוף אחר העמלקים: **"וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּה' לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגָּדוֹד הַזֶּה הַאֲשָׁנֶנּוּ וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי הֵשִׁג תִּשְׁיֵג וְהִצַּל תִּצִּיל"** (פס' ח). אף שדוד שאל על השגת הגדוד, ה' מתייחס גם – ואולי בעיקר – להצלה שבמסגרת המלחמה. אף במובן זה, סיפור דוד דומה לסיפור ההצלה בסדום, שכן שתי מלחמות אלו נועדו מלכתחילה להיות פעולות הצלה. היציאה למלחמה על ידי אברהם ועל ידי דוד נועדה מראש להציל בני משפחה. לפיכך, אף הרכוש שנשלל הוגדר במסגרת המלחמה כרכוש מוצל שיש להחזירו לבעליו.

אם כן, נראה כי בני הבליעל הסכימו אמנם להחזיר את הנפשות למשפחותיהן, אך סברו כי בזמן המלחמה השלל איבד את בעלותו, ואילו דוד סבר שבמלחמה זו הרכוש המוצל צריך לחזור לבעליו.³¹

יש להדגיש כי לא כל השלל שהשיגו דוד ואנשיו היה רכושם מלכתחילה. שלל העמלקים כלל סוגים שונים של רכוש ושלל רב. על העמלקים נאמר: **"וְהָיָה נְטָשִׁים עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ אֲכָלִים וְשֹׂתִים וְחֹגְגִים בְּכָל הַשָּׁלָל הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאָרֶץ פְּלִשְׁתִּים"**

29. לפי מ' ויינפלד, להתנהגות זו של אברהם ישנה מקבילה בתעודה מאוגרית, המספרת על מלך חת שנהג באופן דומה כאשר חש להצלת רכוש חת ממלכים פולשים; ראו: **עולם התנ"ך – בראשית** (לעיל, הערה 15), עמ' 107.

30. לדוגמה: שמ"א ז', יד – **"וַתִּשְׁבְּנָה הָעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ פְּלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גַּת וְאֵת גְּבוּלֵן הַצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים"**; בראשית ל"א, ט; ל"ז, כב; בסיפורי יציאת מצרים – הרכוש שלוקחים בני ישראל הוא הצלה של כל המגיע להם מאת המצרים, ועוד. ראו: בראון ואחרים (לעיל, הערה 5), עמ' 664: "rescue, recover". אמנם לפי בראון ואחרים וגם לפי הוברד R.L. Hubbard Jr., 'nsl', *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis* 3, Michigan 1997, p. 143 זהו רק אחד מן המובנים של 'הצלה', אך נראה לי שכן יש לפרש אף את הדוגמות האחרות שהם מביאים.

31. לפי פירוש זה, מלחמה זו שונה בתכלית מן המלחמה במדיין, ואת דין חלוקת השלל במלחמת מדיין יש לבאר באופן אחר; ראו לעיל, הערה 19.

חלוקת השלל של דוד (שמ"א ל')

וּמֵאֲרֵץ יְהוּדָה (פס' טז). ההבחנה בין השלל שהצילו אנשי דוד לשלל ששללו אנשי דוד בא לידי ביטוי בפסוקים הבאים:

וַיֵּצֵא דָּוִד אֶת כָּל אֲשֶׁר לָקְחוּ עִמָּלֶק וְאֶת שְׁתֵּי נְשָׁיו הַצִּיל דָּוִד. וְלֹא נִעְדָּר לָהֶם מִן הַקֶּטָן וְעַד הַגָּדוֹל וְעַד בָּנִים וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם הַכָּל הַשֵּׁיב דָּוִד. וַיִּקַּח דָּוִד אֶת כָּל הַצֹּאן וְהַבָּקָר נִהְגוּ לִפְנֵי הַמִּקְנֶה הַהוּא וַיֹּאמְרוּ זֶה שְׁלַל דָּוִד. (יח-כ).

פסוק כ קובע כי את "כָּל הַצֹּאן וְהַבָּקָר" נהגו לפני "הַמִּקְנֶה הַהוּא", ובכך הוא מבחין בין שתי קבוצות של רכוש. "הַמִּקְנֶה הַהוּא" מוגדר באמצעות פסוקים יח-יט המתייחסים למה שדוד הציל: "...וְעַד כָּל אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם", ואילו "כָּל הַצֹּאן וְהַבָּקָר" מתייחס לשלל מסוג אחר. הבחנה זו מפורשת אצל רד"ק³²:

נהגו לפני המקנה ההוא – פי' אדוני אבי ז"ל לפני המקנה **שלהם** שהצילו נהגו הצאן והבקר **שלקחו מהעמלקים**.

אביו של רד"ק, ר' יוסף קמחי, עומד על ההבחנה בין השלל של דוד, דהיינו כלל השלל שלקח הגדוד מן העמלקים ("כָּל הַצֹּאן וְהַבָּקָר") והיה שייך לדוד כמנהיג הקבוצה, לבין המקנה המושב, שלא היה בגדר השלל של דוד אלא היה רכושם של אנשיו ("הַמִּקְנֶה הַהוּא"). אם כן, ההבחנה בין הרכוש המושב לשלל שנשלל באה לידי ביטוי כבר בחזרתם של דוד ואנשיו משדה הקרב. כבר בעת המלחמה הייתה חלוקה בין תוצאות פעולת ההצלה לבין הרכוש שנשלל בדרך של מלחמה, שעליו נאמר "זֶה שְׁלַל דָּוִד"³³.

32. השוו גם ר"י קרא על אתר: "ויקח דוד את כל הצאן והבקר" אשר 'נהגו' העמלקים מארץ פלשתים קודם אותו 'מקנה' אשר לקחו בצקלג".

33. על ההבחנה בין הצלה לבין שלל עומד מלבי"ם, אם כי לדעתו במלחמה זו הגדירו את כל הרכוש כשלל דוד ולא יצרו את ההבחנה, שעליה עמד ר' יוסף קמחי, בין השלל המלחמתי לבין הרכוש המוצל. נראה שהן מלבי"ם הן **אור החיים** (לעיל, הערה 27) נמנעו מלפרש כפי שפירשתי בפנים, מכיוון שלדעתם פירוש זה אינו עולה בקנה אחד עם ההלכה. פירוש מלבי"ם מונחה על ידי קביעת חז"ל כי רכוש שנלקח במלחמה מאבד את בעלותו (בעקבות ייאוש). עיקרון זה מופיע בסנהדרין צד ע"ב: "וְאִסַּף שְׁלַלְכֶם אִסָּף הַחֲסִיל" (ישעיהו ל"ג, ד), אמר להם נביא לישראל: אספו שללכם. אמרו לו: לבזוז או לחלוק? אמר להם: כאסף החסיל, מה אסף החסיל – כל אחד ואחד לעצמו, אף שללכם – כל אחד ואחד לעצמו. אמרו לו: והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו! – אמר להם: 'כַּמֶּשֶׁק גְּבִים שׁוֹקֵק בּו' (שם), מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה – אף ממונם של ישראל, כיון שנפל ביד גוים מיד טיהר (כדרב פפא, דאמר רב פפא: עמון ומואב טהרו בסיחון)". לפי דברים אלו, ישעיהו הנביא מתיר לעם לקחת שלל מאשור, ואילו העם חושש שמא בכך הוא לוקח לעצמו רכוש של עשרת השבטים. דברים אלו סותרים לכאורה את הפירוש המוצע בגוף המאמר, שלפיו השלל שנפל בידי העמלקים צריך לחזור לבעלים המקוריים. לפי המדרש הממון מאבד מ'טומאתו', כלומר מאיסור הגזל שבו, כאשר הוא נופל ביד הגויים, ולכן כנראה נמנע מלבי"ם מלפרש כפי שהצעתי להלן. עם זאת, אפשר ליישב את ההלכה עם ההנחה שרכוש מוצל חוזר לבעליו. ראשית, נראה שהיתר שהגמרא לומדת מדברי ישעיהו

היוצא מדברים אלו הוא שהוויכוח בין דוד לבין אנשיו, שהכתוב מגדיר כבני בלייעל, נסוב סביב השאלה למי שייך הרכוש המוצל. מצד אחד עומדת טענת "כָּל אִישׁ רָע וּבְלִיעַל". כינוי זה מזכיר לנו את הכינוי של אנשי סדום אשר היו "רָעִים וְחָטָאִים לְה' מְאֹד" (בראשית י"ג, יג). לדעת בני הבלייעל, האנשים הרעים הללו, כל מי שלא יצא למלחמה איבד את זכויותיו על רכושו. לפני משורת הדין, הלוחמים היו מוכנים לתת לאנשים אלו את בני משפחותיהם, בדיוק כפי שביקש מלך סדום לקבל את הנפש מאברהם.³⁴

כאמור לעיל, דוד טוען כנגדם שתי טענות. הטענה הראשונה היא הטענה הדתית, שה' הוא שנתן בידם את הניצחון: "אֲשֶׁר נָתַן ה' לָנוּ וַיִּשְׁמַר אֶתָּנוּ וַיִּתֵּן אֶת הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיַדְנוּ". אמנם כל ניצחון במלחמה בא מיד ה', אך במסגרת זו הדבר בולט במיוחד, שכן ה' הורה לצאת למלחמה והבטיח מראש את הניצחון. משום כך יש לשים לב למטרת המלחמה, המוגדרת בדברי ה' לדוד כמלחמת הצלה: "כִּי הִשַּׁגְתָּ שִׁיג וְהִצַּלְתָּ צִיָּל" (פס' ח). הטענה השנייה נגזרת מן הטענה הראשונה והיא מוסרית-משפטית. ההשלכות המשפטיות של מלחמת הצלה הן שיש לחלק את הרכוש המוצל בין

מבוסס בין השאר על ערוב הממון (של עשרת השבטים) בתוך השלל הכולל שלקחו האשורים. בנוסף, נראה שיש לפרש שלמרות שישעיהו מתייחס לשלל שנלקח על ידי גויים באופן כללי, דבריו מתייחסים דווקא למקרים כגון זה שלפניו. המלחמה נגד אשור לא הייתה פעולת הצלה אלא פעולת התגוננות שבוצעה בידי שמים, ואף המלחמה נגד סיחון (שבמהלכה כבשו גם את עמון ומואב מידי האמורים) לא הייתה מלחמת הצלה אלא מלחמת התגוננות. לעומת זאת, מלחמת דוד בעמלק הוגדרה מראש כמלחמת הצלה. ממילא נראה שדוד מחדש דין מיוחד ביחס לסוג מסוים של מלחמה, ואין ללמוד עליו מדין מלחמה רגיל.

אור החיים (בראשית י"ד, כא) מפנה בהקשר זה לבבא קמא קטז ע"ב: "ת"ר: שיירא שהיתה מהלכת במדבר ועמד גייס וטרפה, ועמד אחד מהן והציל – הציל לאמצע [= וכל אחד ייטול את שלו]. ואם אמר אני אציל לעצמי – הציל לעצמו". דין זה מופיע גם בתוספתא בבא מציעא פ"ח הכ"ה, מהד' ליברמן עמ' 108, ולכאורה יש בו כדי להצדיק את הנחת היסוד של דבריי להלן, שרכוש מוצל חוזר לבעליו המקוריים. עם זאת, בעל **אור החיים** נמנע מפירוש זה, שכן הגמרא שם מבחינה בין מקרים שבהם בעלי הרכוש יכולים באופן עקרוני להציל את שלהם (ואז גם במקרה שמישהו אחר מציל – הרכוש חוזר לבעליו), במקרה שבעלי הרכוש אינם יכולים להציל את רכושם וממילא מוותרים על הבעלות עליו (בגלל יאוש). לכן אנשי סדום לא יכלו להציל את רכושם, ומשום כך – לדעת בעל **אור החיים** – איבדו את הבעלות עליו. בתוספתא עצמה אין הבחנה כזו, ומכל מקום, היא אינה רלוונטית לגבי המלחמה של דוד ואנשיו בפלשתים.

34. נראה שלפי דעת בני הבלייעל, גם בני המשפחות היו בגדר 'שלל' שבו זכו הלוחמים כאשר הביסו את העמלקים. בדבריהם הם אף מתייחסים בזלזול לאנשים אלו: "כִּי אִם אִישׁ אֶת אֶתְּו וְאֶת בְּנָיו וְיִנְהֹגוּ וְלָכוּ" (ל', כב). השורש נה"ג מתייחס בדרך כלל להובלה של בעלי חיים (ראו למשל שם, כ: "וַיִּקַּח דָּוִד אֶת כָּל הַצֹּאן וְהַבְּקָר וְהַגֹּיִם לְפָנָיו הַמִּקְנֵה הַהוּא"). משמע שהלוחמים התייחסו לאנשים המושבים כחלק מהשלל שלקחו.

היוצאים לצבא ליושבים על הכלים.³⁵ דוד קובע כי כל אחד צריך לקבל את חלקו המגיע לו ברכוש המוצל, בין אם יצא להילחם בפועל ובין אם לאו, ומכאן שזו גם התקנה שתיקן.³⁶

נאה דורש ונאה מקיים

כפי שצוין לעיל, השלל ששללו דוד ואנשיו מהעמלקים התחלק לשניים: החלק האחד היה השלל המוצל שהתחלק בין כל אנשי דוד כך שכל אחד קיבל את רכושו המקורי. החלק השני היה השלל שהעמלקים לקחו ממקומות אחרים. שלל זה הונהג לפני השלל המוצל והובחן ממנו, ועליו נאמר "זֶה שְׁלַל דָּוִד". שלל זה היה שייך לדוד בהיותו מנהיג הגדוד. ראוי לבחון כיצד נהג דוד בשלל זה. נראה שאף ששלל זה הוגדר כשלל דוד, דוד גזר על עצמו לנהוג בו על פי אותם עקרונות שדרש מהעם.

לאחר הדרישה מאת העם כי כל האנשים יקבלו את החלק השייך להם מהשלל שהוצל, דוד לקח מן השלל שלו ושלח לזקני יהודה. ההסבר הרווח למעשה הזה הוא שדוד ניסה ליצור קשרים ולבסס את מלכותו בקרב זקני יהודה,³⁷ ואולי אף הודה להם על עזרתם בבריחתו מפני שאול.³⁸ אולם אני סבורה שיש במשלוח השלל פן נוסף. המצרי שעזר לדוד ולאנשיו להגיע למחנה העמלקים תיאר את מסע הפשיטה העמלקי

35. הרכוש המוצל מוגדר בדברי דוד באמצעות השורש ח"ק: "כִּי פָחַק הַיָּרֵד בְּמִלְחָמָה וּכְחֶלֶק הַיֵּשֵׁב עַל הַכְּלִים יִחְדּוּ יַחְלְקוּ". שורש זה משמש פעמים רבות בנוגע לשלל המחולק בין לוחמים, במיוחד כאשר הוא מחולק בין מי שבזז אותו ומי שלא, בין אם מדובר על המנהיג או על הלוחמים (ראו לדוגמה: שופטים ה', ל; יהושע כ"ב, ח; ישעיהו ל"ג, כג [וראו לעיל, הערה 33]; עמוס ז', יז; מיכה ב', ד; זכריה י"ד, א ועוד). עם זאת, השורש ח"ק מתייחס גם לרכוש או לקרקע המגיעים לאנשים על פי דין, במיוחד בהקשר של נחלה. כך לדוגמה: "וַיִּתְּעַן רְחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמְרָנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ" (בראשית ל"א, א, יד); וכן: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֶהְרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחַל וְחֵלֶק לֹא יִהְיֶה לָךְ בְּתוֹכָם אֲנִי חֵלֶקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר י"ח, כ). השוו: ויקרא ו', י; במדבר י"ח, כ; כ"ו, נג-נו; דברים י', ט; י"ב, יב; י"ד, כז; כט; י"ח, א-ח; ל"ב, ט; ירמיהו י', טז; י"ב, י; נ"א, יט; יהושע ה', ז; מיכה ב', ד; זכריה ב', טז. השוו במיוחד: שמ"ב י"ט, ל. לפירושים השונים של השורש ח"ק ראו: גסניוס (לעיל, הערה 5), עמ' 284; בראון ואחרים (לעיל, הערה 5), עמ' 323.

ראוי לציין שבמלחמת מדיין, לאחר חציית השלל, הרכוש שנלקח בידי הלוחמים מוגדר כ'חלק', בעוד שהרכוש שניתן לעם (שלא לחמו ולא שללו את השלל) מוגדר רק כ'מחצה': "וַתְּהִי הַמִּחְצָה חֵלֶק הַיִּצְאִים בְּצָבָא..." (במדבר ל"א, לו); "וַתְּהִי מִחְצַת הָעֵדָה..." (שם, מג).

36. לדעתי, העדות לתקנה זו היא דברי הבבלי והתוספתא שצוטטו לעיל, הערה 33 (בבא קמא קטז ע"ב): "ת"ר: שיירא שהיתה מהלכת במדבר ועמד גייס וטרפה, ועמד אחד מהן והציל - הציל לאמצע. ואם אמר אני אציל לעצמי - הציל לעצמו". מלחמת הצלה היא "הצלה לאמצע".

37. ראו: מקארטר (לעיל, הערה 11); ר"י כספי על ל', כ.

38. הרב אמנון בזק סבור שיש בכך חלוקת שלל עם העם בעורף על פי הדגם של במדבר ל"א; ראו: א' בזק, **שמואל א' - מלך בישראל**, ירושלים 2013, עמ' 409.

כך: "אֲנַחְנוּ פִּשְׁטָנוּ נִגְבַּ הַכֶּרְתִּי וְעַל אֲשֶׁר לִיהוּדָה וְעַל נִגְבַּ כָּלֵב וְאֶת צִקְלָג שָׁרְפָנוּ בְּאֵשׁ" (פס' יד). כלומר, מדובר בשלל ששייך בחלקו לאנשי יהודה. אף שהשלל הושג בעת מלחמה, דוד הראה שראוי להשיבו לבעליו הקודמים. אמנם, יש הבחנה בין שליחת השלל הזה לבין הדרישה של דוד מאנשיו, שבמלחמת הצלה הם יחזירו לבעלים המקוריים לא רק את האנשים אלא אף את הרכוש. השלל המוגדר כ'שלל דוד' כבר איבד את הקשר לבעליו הראשונים והתערבב עם שלל ממקומות שונים,³⁹ ולכן אינו מוגדר כשלל שהוצל, ומן הדין יכול היה דוד לקחת את כולו.⁴⁰ אך כחלק מהנהגת הגדוד והדוגמה האישית גזר דוד על עצמו, לפני משורת הדין, לתת מהשלל המוגדר כשללו לזקני יהודה, היושבים במקומות השונים שבזזו העמלקים.

פעולה זו מעמידה אותנו על רובד נוסף בהנהגת דוד את אנשיו. דוד עומד מול אנשיו, מוביל אותם לניצחון בקרב, מנהיג אותם בדרך הישר, עומד על דעתו מולם ומתמודד עם אנשי הבלייעל. כעת מתברר שהוא גם מהווה דוגמה אישית להתנהגות שאותה הוא דורש מאנשיו.

39. השלל הזה מעורבב גם עם שלל של הפלשתים, כפי שנאמר בפסוק טז: "וַיִּרְדְּהוּ וְהָיָה נְטִישִׁים עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ אֲכָלִים וְשׂוֹתִים וְחֹגְגִים בְּכָל הַשָּׁלָל הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאָרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּמֵאָרֶץ יְהוּדָה".
 40. מכיוון שהשלל הזה איבד את הקשר הישיר לבעליו המקוריים, הוא כבר לא היה שייך להם באופן משפטי (בהתאם להלכה שהוזכרה לעיל, הערה 33, בדברי מלבי"ם), ולכן השבתו לבעליו היא לפני משורת הדין.